

N.A. Shamshen¹, B.M. Suierkul

¹2nd year Master student at Institute of Linguistics named after A.Baitursynov of the SRI SC MES RK and the al-Farabi KAZNU on the basis of the «Gylym ordasy», almasbekkvzv87@mail.ru;

²PhD of Philological Sciences, Docent, akbotakoz@mail.ru

RELIGIOUS COGNITIVE BASES (GENESIS) OF SUPERSTITIONS AND PROHIBITIONS CONCERNING PHYTONYMS

Abstract: This article considers widespread formed traditional system associations of religious worship, customs of antique turks, modern Kazakh people since ancient times, also content of mythological world perception in the aspect of common human values, cumulative character of sources of folk medicine reflected on language units.

This notion relates to the mystical association.

Phytonyms are names of natural organic existence necessary for human life support and used from generation to generation in daily life.

Universally known that every language has phytonyms and the fact that one plant might have several names within the language. Consequently, the existence of several variants of the plant is the result of human's cognition.

Thereby, authors analyzing phytonomical names representing a special role in onomastic vocabulary which have specific semantics, etymology and internal motivation, focuses on sacred and medicinal properties of plants, mythological representations and role of floras in human's activity.

Key words: religious cognition, worship, beliefs, prohibitions, phytonyms

Н.А. Шамшен¹, Б.М. Суйеркул²

¹Магистрант 2-курса магистратуры Института языкознания им. А.Байтурсынова объединенных с КазГУ им. аль-Фараби НИИ НК МОН РК на базе РГП «Гылым ордасы»;

²доктор филологических наук, доцент

РЕЛИГИОЗНО-ПОЗНАВАТЕЛЬНЫЕ ОСНОВЫ (ГЕНЕЗИС) ВЕРОИСПОВЕДОВАНИЙ И ЗАПРЕТОВ, ОТНОСЯЩИХСЯ К ФИТОНИМАМ

Аннотация: В данной статье рассматриваются сформировавшие распространенную систему традиционных представлений религиозные вероисповедания, обычаи древних тюрков, современного казахского народа с незапамятных времен, а также содержание мифологического мировосприятия в аспекте общечеловеческих ценностей, кумулятивный характер истоков народной медицины, отразившиеся в языковых единицах.

Это понятие связано с мистическим представлением.

Фитонимы – это названия природных органических явлений, необходимых для жизнеобеспечения человека и используемых из поколения в поколения в повседневном быту.

Общеизвестной универсалией является то, что в любой язык богат на фитонимы, причем распространенным явлением является то, что в одном и том же языке одно и то же растение может иметь несколько названий.

Следовательно, наличие нескольких вариантов одного и того же растения является результатом человеческого познания.

Таким образом, авторы в процессе анализа фитонимических названий, представляющих собой особую группу ономастической лексики, наделенных специфической семантикой, этимологией и внутренней мотивацией, фокусируют внимание на сакральные и целебные свойства растений, мифологические представления и место мира флоры в жизнедеятельности человека.

Ключевые слова: религиозное познание, вероисповедование, поверья, запреты, фитоним

Белгілі бір халықтың мәдениетін, құндылықтар жүйесін құрайтын іргелі ұғымдар мен категориялар оның тілінде, күнделікті қолданатын сөздерінде айқын көрініс табады. Ол сөздер қоршаған ортадағы заттар мен құбылыстарды адамдардың қалайша қабылдағанын, түсінгенін, өзіндік түйсінуді айшықтайды. Осымен байланысты, тілді адам мен оның санасы, ойлау жүйесі және рухани тәжірибесімен тығыз байланыста алып қарастыру қазіргі лингвистиканың басым бағыттарының бірі болып саналады. Ондағы негізгі ұғым *ғаламның ұлттық бейнесін* географиялық, климаттық, табиғи тіршілік ету жағдайлары мен кәсібіне байланысты қалыптасқан салттары мен дәстүрлері қалыптастырады.

Адам заттар мен құбылыстарды өзін қоршаған ортаны игеру барысында біртіндеп таныды. Өсімдіктер әлемін қорек көзі, баспана ретінде пайдаланып, олардың көптеген емдік қасиеттері сандаған ауруларға шипа болғандықтан адам баласының өмірінде флора айрықша орын алды.

Бұрынғы түркілер, қазіргі қазақтар, дархан далада өмір сүру тәсілдерін қоршаған ортадағы объективті жағдайларға сүйене отырып қалыптастырды. Сондықтан, тұрмыс пен тіршілік ету белгілі бір деңгейде, өзіндік тәжірибемен жалғасын тауып, салт-дәстүр мен әдет-ғұрыптар жүйесін жасады. Демек, тіршілік етудегі көшпелі немесе жартылай көшпелі тұрмыс, табиғатпен үндестікте болып, барынша тиімді салттар мен дәстүрлерді жинақтады. Ежелгі түркілердің дәстүрлі дүниетанымы да бүкіл жалпыадамзаттық руханиятқа сай мифологиялық кезенді бастан кешірді. Осыған орай, байырғы қазақтар мифтік дүниеге көзқарас ұстанымдарын дәйекті қалыптастырып, діни сенімдер мен мифтің, астрологияның, бастапқы халықтық медицинаның ажырмаған көріністерін сақтай алды. Сондай көріністердің бірі – нанымдар-сенімдер мен ырым-тыйымдар.

Наным – ырымшылдыққа негізделген аңыз, оған сенуге де, сенбеуге де болады, алайда бұл – тәжірибеден және дәстүрден туған халық өмірінің мысалы. Ырым өз алдына бір жақсылықтың немесе жаманшылықтың хабаршысы, адамды сақтандыратын белгі іспетті. Ол – шығу тегі мен орындалу барысы жағынан кей жағдайда мистикалық сипат алатын құбылыс. Қазақта оны «жаман ырым» және «жақсы ырым» деп ажыратады. Ол көп жағдайда өмірлік тәжірибе сынағынан өткізілген, практикалық болып келеді. Бірақ оның түпкі себебі мен мағынасы кей жағдайда айқын, кей жағдайда көмескі болып қала береді және белгілі бір ниеттер мен пиғылдарды мензеп тұрады. Мәселен, «аяғыңды көкке көтерме», «көкті жұлма», «топырақты үйме», «үйге қарай атпен шаппа» деген қағидалар – жаман ырым, себебі, үйге қарай атпен шабу жаман хабарды жеткізудің, қарбалас сәт пен соғыс жағдайындағы көрініс деп пайымдалады да, ондай жаманшылықтарды аулақтату үшін құрылады. Ал жақсы ырым, мысалы, талантты, қоғамдағы беделді адамның есімін баласына қояды, ол өзінің ұрпағы да сондай «биік мәртебеге көтерілсін, ұқсасын» деген ниеттен туған. Қазақ халқында ырымдар өте көп және сан алуан болып келеді. Бұнда этикеттен бастап, мистикалық түсініктер, күнделікті жүріп-тұрудың нұсқалары көрініс табады. Осыған орай, қазақта «тыйым» ұғымымен байланыстағы «ырымдар» да, яғни «табу», нені жасауға болмайды және нені жасауға рұқсат етілетіндігін ашып көрсететін әрекет немесе ой, тіпті сөз бен іс бар [1, 15-28 бб.]. Осы сынды біздің заманымызға дейін жеткен ырым-нанымдардың көпшілігі пұтқа табынушылықтың (тәңіршілдік, шамандық, сопылық, т.б.) іздерінен, Құранның жекелеген сүрелерінде баяндалатындықтан да халық арасында киелі, қасиетті деген ұғым қалыптасқан. Бүгінде бұл белгі-нышан түріндегі аңыздардың кейбіреуі тарихи тұрғыда ғана қызықты болуы мүмкін, бірақ олардың арасында адамдардың өмір сүруіне, рухани және материалдық байлықты жасап, көбейтуіне көмектесетіндері де аз емес.

Біз осы мақалада қасиетті деп танылған түсінікке негізделген өсімдіктердің киесі мен емдік қасиетіне арнайы тоқталуды мақсат еттік. Себебі, адамзаттың тіршілік етуі барысында өсімдіктер әлемінің алатын орны ерекше екендігі аян. Мәселен, тұрмыстық өмірімізде жиі қолданылатын: бидай, пияз, сарымсақ, жасымық, құрма және жүзім, ажур (қияр тектес), асқабақ, райхан, дәмдеуіштер, зімбір, кара бұрыш, беде (клевер), қыша, камфора, адыраспан, арша сияқты 54 түрлі өсімдік түрі жайында Құранда баяндалған [2]. Бұл өсімдіктер қасиетті Құран кітабына жайдан-жай еңбеген. Олардың әрқайсысының адам денсаулығына тигізетін пайдасы бар. Сол себепті, аталмыш өсімдіктер халық санасында киелі ұғымдар қатарынан орын алған.

Қазақтар киелегі үлкен мән береді. Табиғаттың кейбір апаттарын, отты, кейбір өсімдіктер мен жануарларды, құстарды, көшпелі тұрмысқа қажет заттарды киелі деп қастерлейді. Осы аталғандарды құрмет тұту, ырым жорасын жасап тұру – адам баласына байлық пен бақыт, яғни, *құт* әкеледі деп түсінеді. Ал, осы кәделерді ұстамау, киелерді құрметтемеу – жоқшылыққа душар етеді. Сондай құдіретті күші бар жан-жануарларды киесі бар немесе өсімдік атаулыны қасиетті дейді, ал олардың өзін киелі деп атайды. Жан-жануарлар, өсімдіктер мен заттардың киесін қадірлемеу киенің қаһарын туғызады. Киенің ашуы, қаһары – *кесір* деп аталады.

Қазіргі медицинада қолданыста жүрген дәрі-дәрмектердің 40 пайыздай бөлігі өсімдіктер дүниесінен жасалады екен [3]. Қоршаған орта өскіндерінің адам ағзаларын жақсартуға осындай өлшеусіз көмегі барын біздің ата-бабаларымыз бағзы замандардан бері жақсы білген. Ал бүгінгі медицина дәлелдеп отырған, адам ағзасына пайдасы зор барлық өсімдіктердің Құранда аты аталатындығы белгілі болды. Ол өсімдіктер көптеген аурулардың алдын алып, емдеуге оң әсер ететіні дәлелденген. Жеміс-жидектер Жер анадан қорек

алған ағаштарда өседі, осылайша табиғаттан пайдалы, шипалы қасиеттерді сіңіреді. Мұның бәрі, әрине, ұлық Алла Тағаланың құдіреті!

Сонымен, халқымыз дәрулік шипасынан бөлек әулиелік қасиеті мол санаған шөптерінің бірі *адыраспан* деп аталады. Ата-бабаларымыз оны үйдің босағасына іліп қойып, осы арқылы отбасын алуан түрлі бәле-жәлелерден сақтауға тырысқан. Осы өсімдіктің түтінімен үйдің ішін түгел ыстап, сол жын-шайтандарды, жаман адамдардың лас ниеттері мен қарғыстарын шаңырақтан аластайтын болған.

Атам қазақ өзі аса киелі деп білген бұл өсімдікті өсіп тұрған жерінен жұлып аларда да оның әдеп-ибаасын қатаң сақтаған. Біріншіден, оны қауызы толып, тұқымы толық піскен кезде ғана жұлған. Екіншіден, ер адамның ғана жұлуына рұқсат етілген. Үшіншіден, сол жұлатын адамның жаны ғана емес, үсті-басы таза, дәреті бар екеніне мән берілген. Төртіншіден, жұлушы кісі міндетті түрде Аллаға құлшылық етіп, «Бисмиллаһи-ир-рахман-ир-рахим! Мен келдім әр нәрсеге, адыраспан, Атыңды қойған екен Омар, Оспан. Бисмиллаһи-ир-рахман-ир-рахим!» деп барып, өсімдіктің сағағына қолын тигізген (бұл жердегі Омар мен Оспан – пайғамбарымыз Мұхаммед ғалейһи-ас-саламның әйгілі төрт сахабасының екеуі).

Тілімізде адыраспан фитонимінің қатысуымен жасалған «Адыраспан түтету» деген тілдік бірлік бар. Қазақ әдеби тілінің сөздігінде оған мынадай анықтама берілген: «Жын-шайтан, пәле-жәлені, ауру-сырқауды, тіл-көзді қуамын деген наным-сеніммен қураған адыраспан бұтақтарын жағып, үйдің т.б. іші-сыртын айналдыра түтіндету, аластау» [4, 96 б.]. Бұл тіркес еліміздің оңтүстігі мен оңтүстік-шығысындағы тұрғындардың сөзжұмсамында тұрақты қолданылады.

Сондай-ақ, адыраспан – барынша улы өсімдік. Оның мұндай қасиеті барын аталмыш өскінді ыстау үшін отқа тигізген кезінде шығатын ащы түтінінің өзі байқатады [5]. Сондықтан оны емдік мақсатта пайдаланғанда барынша абай болған жөн.

Адыраспан шөбінен жасалған дәрілер қабыну ауруын, бас, зәр айдауды жақсарту, тер шығару, ішек құрттарын өлтіру, орталық жүйке жүйесін қоздыру үшін қолданылады.

Халықтық медицинада да адыраспан шөбін қолдану кең қанат жайған. Мәселен, адыраспан шөбінен қолдан дайындалған тұнбаларды емшілер бұдан да басқа алуан түрлі науқастарды жазу үшін пайдаланады. Айталық, адыраспан тұнбасымен ішкі мүшелерге суық тигенін, малярия, безгек, мерез ауруларын жазған. Сол сияқты емшілер шөптің тұнбасымен ірі қара малдарының қотырын емдеген. Шөптің қайнатпасын невротения және қояншық ауруларына қарсы ішкізеді. Ауыздың қызыл иегі ауырғанда оны сол қайнатпамен шаяды. Бұдан бөлек, адыраспанды іш ауруының алғашқы кезеңінде жазуға пайдаланады. Адыраспан түтінімен сал ауруын емдейтін де емшілер бар. Оның жапырағын ісікке таңып, булама жасаса, ол тез қайтады. Кейбір елдерде адыраспанды ішек құртқа қарсы инсекцидтік құрал ретінде қолданады. Көзі нашар көретін кісілерді адыраспанды бал мен шарапқа араластырып емдейді. Аталмыш шөптің емдік қасиеттері бұдан да көп.

Адыраспан ерітіндісінің ауыл шаруашылығындағы зиянкестермен күресте де орны ерекше. Ол сонымен қатар ертеден бояғыш зат ретінде кәдеге асады. Оның тұқымынан негізінен жүннен тоқылған бұйымдарды бояйтын бояу алынады. Мәселен, ши тоқымасында әлі күнге дейін адыраспаннан жасалған бояуды пайдаланады. Түркияда ерте кезеңдерден ақ адыраспаннан қызыл бояу алып, онымен өздерінің ұлттық бас киімдері – фесканы бояған.

Ал шөптің киесіне байланысты ырымдар өз алдына бір бөлек. Халық арасында өздерінің тұрып жатқан үйлерін, баспанасын тіл-көзден, жын-шайтаннан тазартамыз деп, адыраспан тұтатып, түтіндетіп аластап жататыны тағы бар. Бұл – негізсіз де емес. Оның себебін адыраспанның түрлі микробтарды өлтіретін дезинфекциялық қасиетінен іздеген жөн. Мұны жын-шайтанды аластайтыны немесе иісінен жын-жыбырдың қашатындығы жайлы ерекшелігімен де түсіндіруге болады.

Халық ұғымында қасиетті, киелі деп саналатын осындай өсімдіктің бірі – арша. Аршамен аластағанда жын-шайтандар, ауру-сырқау, жалпы жамандық атаулы қуылады деген түсінік қалыптасқан. Бұл тегіннен-тегін айтылған сөз емес. Себебі, ғалымдар аршаның ең алдымен ауаны тазартушы өсімдік екенін айтады.

Мәселен, аршаның бір түбі жылына орта есеппен 1 тоннадан аса көміртегі ғазын жұтып, айналасына 1,5 мың литр оттегін бөліп шығарады екен. Арша ағашы ауаға оттегімен қоса ұшпалы заттар – фитиноидтер бөліп шығарады. Олар айналасындағы ауру тудыратын микробтарды жойып жібереді екен. Яғни, бактериялар мен саңырауқұлақтарды және бунақденелілердің өзін де өлтіретін фитонцидтік қасиеті бар. Оның жемісінде аса көп мөлшерде қант, сонымен бірге шайыр (древесная смола, камедь, канифоль), түрлі қышқылдар, юниперин пигменті және эфир майы кездеседі. Бұлар өсімдік жанған кезде түтін арқылы бөлінеді.

Аршаның қылқанында, сабағында және жемісінде антисептикалық әсері мол 5 пайызға дейін эфир майы болады. Бұдан біз аршаның бактериялардың көбеюін тоқтататын әсері күшті екендігін байқаймыз. Сол себепті, одан түрлі микробтарды жоятын дәрі-дәрмектер алынады.

Жалпы халық емінде арша ағашы ежелден-ақ несеп айдайтын, қуықтың, тістің қабынуын басатын дәрі ретінде де белгілі. Ертеректе өкпе, тері және астама ауруларын аршамен емдеген. Тұмаудың алғашқы белгілері яғни түшкіру, мұрын біту, т.с.с. біліне бастағанда, үй ішін аршамен аластауға болады, ол үйдегі микробтарды өлтіреді, сонымен бірге, түтінін іскеу тұмаудың алдын алуға көмектеседі. Тінгі, ежелгі Рим мен Грекияда да жылан шаққан кезде пайдаланған екен.

Арша ағашының басқа ағаштарға қарағанда экологиялық ахуалды тазартуға тигізер пайдасы мол. Бір арша ағашы шығаратын оттегінің мөлшері 25-30 адамның тыныс алуына жетеді екен. Оған қоса, 20-25 тонна шаң тозаңды залалсыздандырады және көктемнен күзге дейін микробтарды жояды [5].

Қасиетті болатыны – оған анау-мынау ауру-сырқау жоламайды. Сондықтан, қазақ балаға бесікті арша ағашынан жасаған, мұндай бесікке қызамық, қара шешек сияқты бәлелі аурулар дарымайды. Аршаны халқымыз үй ішін, бала бесігін тазартып аластау үшін де пайдаланып отырған.

Арша ағашының осындай қасиеттерін ерекше ескергенін дана халқымыздың «Ағаштардың анасы – арша» деген сөзінен аңғаруға болады. Ертеде елден жырақ кеткен азаматтар бойтұмар ретінде арша ағашының кесінді жаңқасын алып кететіндігі, әрі мейірлене иіскеп мауқын басатындығы жайлы нақты дәлелді әдебиетімізден кездестіреміз. Мысалы үшін, Мұзафар Әлімбаевтың:

Не саған бойтұмардың көмегі бар?
Иіскесем, ем дарулық себебі бар
Тұмарда дұға орнында –
Туған жер аршасы бұл! - дегені бар

дейтін өлең жолдары – аршаның тұмарлық қасиетін өз жырына арқау еткендігі.

Осы сынды киелі өсімдіктер жайлы ырым-тыйымдар халық арасында өте көп. Сондай ырым-тыйымдардың бірі дәнге (бидайға) қатысты. Оны мына мысалдан байқаймыз. Қазақы ортада егін егу барысында қарызға дән сұраса, дәнді адам емес, қара жер тілеп жатыр деген сеніммен, қиналмастан сұрағанын толық береді. Тінгі, түк жоқ деген күнде де бір уыс дән ұстатады. «Егін әлей болсын!», «Егер көбейсін!» деп тілек айтып, қарыз сұраушыны жылы шыраймен шығарып салады. Мұндай тілдік бірліктерде *үйден дән арылмасын, дән тасып, елдің қажетіне жарап, ырысы молайсын* деген ниетті білдіретін наным-сенім танбаланған.

Сондай-ақ халық арасында бакилық болған адамды үйден шығарарда аяқ жағын есікке туырлап, аруак үйден дәмін біржола үзін кетсін деген ырыммен дән түйілген ақ орамалды басынан айналдырып алып калатын ырым да бар.

Қырманға астық бастырар алдында егінші Дикан атаға сиынып, бір шайнам дәнді аузына салып: «Дән дәмді болсын, ішер көбейсін!» деп тілек айтып барып іске кіріседі. Мұнысы – қырмандағы дән шашылмасын, алдымен өзіміз ауыз тиелік, бізге ырыс, береке әкелсін, басқаға жем боп кетпесін деген ниетті білдіргені. Дәнді жерге төгіп ысыраптауға тыйым салады. Өйтпесе, о дүниеге барғанда ақ түйеге мінгізін, түйе үстінен дән тергізеді деп есептеп, ұрпағын ысырапшылдықтан сақтануға шақырып, дәннің (бидайдың) қадіріне ерекше назар аудартқан.

Аспаннан Әбілхаят суы жауса да,

Тал ағаш жеміс бермейді.

Әбілхаят - мәңгі өмір дарытатын қасиетті су. Мұндағы *әб* - су, *хаят* - өмір деген мағынаны білдіреді.

Оны Қызыр пайғамбар тапқан, ол суды ішкендіктен, мәңгі өмір сүреді деген әпсана бар. Осылай кие дарыған Қызыр пайғамбар елсіз шөл далада қиындыққа душар болған жолаушыны желеп-жебеп жүреді. Әсіресе байырғы өлең жырларда Қызыр мен Ілияс аталардың аты қатар аталады. Әдетте қатар қолданылғанымен, Қызыр құрлықта, Ілияс теңіз сапарында жүрген жолаушыларды қолдап, жепеп жүреді деген сенім бар. Сондай-ақ, ел арасында мынандай әпсана бар: Ескендір патша мәңгі тірі болып қалу үшін *өмір суын* іздейді. Оған перілер көмектесіп, аңсаған арманы орындалады. Патша өмір суын ішпес бұрын ойға кетеді. "Егер мұны ішсем мың жасайды екенмін, болашақта мені не күтін тұрғаны да бұлдыр, одан да Құдайдың өзі берген жасын жасап, өлшеулі күнін кешейін" деп бас тартады да, қасиетті су толтырылған торсықты балқарағайдың бұтағына іле салады. Сол торсықты қарға шоқып, тесіп жібереді. Содан қарға мен әлгі балқарағай ағашы мың жасайтын болған екен деседі...

Бұл мифтің тағы бір нұсқасында Ескендір патша өмір суын торсыққа құйып әкеле жатып, қарағайдың түбінде демалып жатқанда құзғын шоқып, тесін жібереді де, киелі су қарағайға, аршаға төгілгендіктен, ол ағаштар жап-жасыл болып, мәңгі жасайтын болады. Судың жердегі қалдығын түлкі жалап, жүні ағарғанша, тұмсығы тиіп құзғын да ұзақ жасайтын болғандығы айтылады. Жалпы түркі-моңғол халықтары, соның ішінде қазақтар мәңгі суды Тәңірдің сыйы, адамның жанын мәңгілік жасарту үшін жасалған шипалы су деп ұғады. Мәңгі су ұғымымен мәндес зәмзәм (Меккеде), кәусар (Жұмақта) деп аталатын қасиетті сулар да бар [6].

Бұл мысалдардан халық даналығының қасиетті Құран кітабымен үндесіп, қабысып жатқандығы анық көрінеді. Осы сынды діни кітаптарда аталатын киелі өсімдіктердің барлығы дерлік атам қазақтың ұрпағына өсиет еткен ырым-тыйымдарында кездесіп отырады. Олар туралы деректерді бір мақала аясына сыйғызу мүмкін де емес. Сондықтан өсімдіктердің халық танымындағы орнын, тілдік ұжым санасында қалыптасып орныққан ролін жан-жақты сипаттау үшін арнайы зерттеу жүргізу қажет. Жалпы тіл білімінде ондай зерттеулер бірлі жарым кездескенімен [7; 8] қазақ тілінің материалдарын бұл аспектіде арнайы қарастыру тәжірибесі жеткіліксіз деуге болады.

Жоғарыда келтірілген ой-тұжырымдардың тобықтай түйіні, қазіргі күнге дейін тілімізде сақталып келе жатқан қазақ халқының ырымдары мен нанымдарының негізгі қызметі жас ұрпақты жаманшылық пен өмір қиындықтарынан сақтандыру мен қорғау, адами ізгілік дәстүрімен тәрбиелеу, үлкендерді және шынайы халық өсиеттерін құрметтеуге баулу болмақ.

ӘДЕБИЕТТ

- [1] Байтенова Н.Ж., Туганбаев Қ. ҚазҰУ Хабаршысы. Дінтану сериясы. - №1 (1). – 2015. 15-28-бб.
- [2] <http://e-islam.kz>
- [3] <https://halvkemi>
- [4] Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. 1 том. Алматы, 2011. –752 б.
- [5] <https://kk.wikipedia>
- [6] Энциклопедия. - Алматы: DPS, 2011.
- [7] Хатхе А. А. Номинации растительного мира в когнитивном и лингвокультурологическом аспектах. Дисс. ... к.филол.н. – Майкоп, 2010. стр. 264.
- [8] Акулинина Е. П. Система флористических текстовых единиц в творческой картине мира Б.А.Пастернака. Дисс. ... к.филол.н. – Тамбов, 2009. стр. 257.

Н.А.Шамшен¹, Б.М.Сүйерқұл²

¹«Ғылым ордасы» РМЖ базасындағы ҚР БҒМ ҒК ҒЗИ-лардың әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-мен бірлескен А.Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институты магистратурасының 2-курс магистранты;
²филология ғылымдарының докторы, доцент

ФИТОНИМДЕРГЕ ҚАТЫСТЫ ЫРЫМДАР МЕН ТЫЙЫМДАРДЫҢ ДІНИ ТАНЫМДЫҚ НЕГІЗДЕРІ (ГЕНЕЗИСІ)

Аннотация: Мақалада сонау гасырлар қойнауынан келе жатқан ілкі замандағы ежелгі түркілер, қазіргі қазақ халқының кең тараған салт-дәстүрлері мен діни наным-сенімдерін, әдет-ғұрыптар жүйесін, сонымен қатар жалпы адамзаттың руханиятқа сай мифтік дүниеге көзқарас, ұстанымдарын қалыптастырған тілдік бірліктердің мазмұны мифтік сананың, бастапқы халықтық медицинаның көріністерін сақтауы тұрғысынан қарастырылады. Бұл ұғым мистикалық сипат алатын құбылыс. Адамзат өміріне қажетті, ұрпақтан-ұрпаққа беріліп келе жатқан күнделікті тіршілікте пайдаланылатын табиғаттағы органикалық құбылыстардың атауы – фитоним екені заңдылық. Қай ұлттың тілі болса да фитонимдерге бай және әр өсімдіктің бір тілдің ішінде бірнеше атауға ие болуы жиі кездесетін құбылыстың бірі. Яғни болмыстың нақты бір нысанының бірнеше атауға ие болуы – адамның танымдық тәжірибесінің нәтижесі. Демек, ономастикалық лексика құрамындағы компоненттері семантикалық, этимологиялық, уәжділік жағынан ерекшеленіп, айрықша топ құрайтын сөздердің бірі фитонимдік атауларды авторлар қасиетті деп танылған түсінікке негізделген өсімдіктердің киесі мен емдік қасиеттеріне тоқтала отырып, мифтік сипаттағы құбылыстарды, адамзаттың тіршілік етуі барысында өсімдіктер дүниесінің алатын орнын талдауға көңіл бөледі.

Тірек сөздер: діни таным, наным-сенім, ырым, тыйым, фитоним.